

Lichaam-geestproblemen

In de populair-wetenschappelijke literatuur is het lichaam-geestprobleem een favoriet onderwerp. Welke relatie bestaat er tussen de hersenen (of meer algemeen het menselijk lichaam) en de menselijke geest? Minder bekend is dat dit filosofische schijnprobleem al sinds jaar en dag is opgelost. De bedoelde oplossing blijkt evenwel door twee typen van ervaring steeds weer op de achtergrond te worden gedrongen: (a) de ervaring zelf keuzes te kunnen maken; (b) de ongelijksoortigheid van de hersenverschijnselen (in hun theoretische voorstelling en zintuiglijke waarneming) en de daadwerkelijk door ons ervaren kleuren, vormen, geluiden, geuren, smaken, gevoelens, gedachten, etc.

Laten we eerst a. nader onder de loep nemen. Wat betekent het zelf keuzes te maken? Kennelijk dat men zich niet door (externe) dwang van de wijs laat brengen. Maar wie of wat is dan die 'ik' die kiest? Zijn de natuurwetten dan geen onwrikbare wetmatigheden? Met andere woorden: vormt de stroom van daden en gewaarwordingen die ons psychisch functioneren is, niet evengoed een wetmatig natuurgebeuren als de wolkenvorming en de paddentrek? Nuchter beschouwd blijkt een ik als dirigent nergens voor nodig! De boeddhisten waren daarom met hun zogeheten *anatta*-leer ('anatta' Pali = niet-zelf) op de goede weg. Zij erkennen het bestaan van ons veranderlijke en afhankelijke natuurlijke ik zoals dat bestaat in onze alledaagse ervaringen, maar verwerpen het bestaan van een onaantastbaar en autonoom bovennatuurlijk ik. Verder zagen zij scherp in dat het vooral onze eigendunk is, die het ons verhindert onze ware en zeer bescheiden plaats in het universum te erkennen. Ook strikt (natuur)wetenschappelijk kan men een model van de menselijke geest opbouwen, waarin voor een bovennatuurlijk ik geen plaats is. Natuurlijk zal ook een dergelijke menselijke geest wikken en wegen, waarnemen, strijden, twijfelen, voelen, kiezen, etc. - maar er is daarin geen bovennatuurlijke dirigent die de knopen doorhakt. Daniel C. Dennett heeft in *Consciousness Explained* een schets van een dergelijk model gegeven, waarbij hij overigens iedere verwijzing naar het boeddhisme zorgvuldig vermijdt. Wanneer mevrouw zus of meneer zo naar mevrouw zus of meneer zo willen verwijzen, kunnen zij daarvoor zonder problemen het woord 'ik' gebruiken. Maar in andere gevallen blijkt het woord 'ik' een bron van filosofische ellende.

Dan het onder b. genoemde bezwaar. De hersenen mogen voor het innerlijk leven van de mens dan nog zo'n grote rol spelen, het blijft toch onvoorstelbaar dat de ervaringen van het dagelijks bestaan door stroompjes in de hersencellen worden voortgebracht of daar zelfs mee samenvallen?! Inderdaad. Als er iets zeker is, dan is dat de realiteit van ons alledaagse bestaan. De stroompjes in de hersencellen steken daar schril bij af. Zij behoren dan ook tot het wetenschappelijke, theoretische en noodzakelijkerwijze vereenvoudigde conceptuele bouwwerk waarmee wij de wereld proberen te begrijpen. De onderhavige vraag hoe het menselijk lichaam of meer bepaald de hersenwerking de menselijke geest voortbrengt of daar mee samenvalt, kan op drie manieren worden uitgelegd. Van deze drie vragen berusten er twee op een verwarring van zaken van verschillende orde en is de derde principieel niet te beantwoorden.

Bedoelt men met lichaam en hersenen de aldus aangeduide ervaringscomplexen uit het dagelijks leven, dan kunnen we eenvoudig antwoorden dat zij *als ervaringscomplexen* niet het lichaam en de hersenen zelf zijn en dus ook de menselijke geest niet hoeven op te leveren. In een prentje van de makelaar kan men niet wonen.

Bedoelt men met lichaam en hersenen hun wetenschappelijke voorstellingen, dan mag men eisen dat deze voorstellingen deel uitmaken van een groter plaatje waarin als onderdeel van een samenhangend wereldbeeld ook een theoretische representatie van de menselijke geest voorkomt. Het natuurwetenschappelijk wereldbeeld waarin de menselijke geest wordt voorgesteld als de elektrochemische informatieverwerking door menigten hersencellen voldoet daaraan. De stap

vandaar naar onze daadwerkelijk ervaren innerlijke gewaarwordingen kan en hoeft niet te worden gemaakt. Ons feitelijk ervaren alledaagse bestaan wordt immers niet herschapen: het wordt gerepresenteerd, niet gereproduceerd. Maar een wetenschappelijk wereldbeeld dat de dingen in hun onderlinge samenhang beschrijft en dat naast representaties van allerhande vermoedelijk eveneens bestaande zaken tevens representaties van de in ons alledaagse bestaan optredende gewaarwordingen bezit, biedt alles wat men van een wetenschappelijk wereldbeeld maar verlangen kan. Een theoretische verklaring van het onweer knettert en licht immers ook niet zelf. De hersenen, materie, informatie, psychische processen, etc. zijn - als concepten - dus niet de werkelijkheid zelf, maar zij beschrijven daarvan wel belangrijke aspecten. Omdat met dit theoretische, wetenschappelijke bouwwerk grote successen zijn behaald, doet men er verstandig aan er ook in het dagelijks leven zijn voordeel mee te doen.

Bedoelt men tot slot met lichaam en hersenen ons lichaam en onze hersenen zoals zij los van onze zintuiglijke waarnemingen en theoretische voorstellingen op zichzelf bestaan, dan is de vraag naar hun relatie met onze geest zinloos. Van de realiteit kennen we uit directe ervaring alleen de gewaarwordingen van ons alledaagse bestaan. Ons lichaam en onze hersenen zijn daarin slechts fragmentarisch en indirect aanwijsbaar. Hieruit kan men zich inderdaad een visueel of theoretisch beeld vormen, maar daarmee zijn we weer terug bij de reeds besproken interpretaties. We zijn allen - zolang we bestaan - stukjes van de realiteit. Maar tot het grotere geheel van de realiteit dat zich om die stukjes heen uitstrekt, hebben we buiten waarneming en theorie om geen toegang. Daarover kunnen we het in directe zin dan ook niet hebben.

Het lichaam-geestprobleem hebben we hiermee niet beantwoord, maar gefileerd. Op dergelijke wijze hebben de zogeheten analytische filosofen in de eerste helft van de vorige eeuw licht geworpen op tal van oude problemen.